ערכים - האגודה להפצת התודעה היהודית
רח' שפת אמת 10 ת.ד. 2757 ירושלים 9102701 טל: 02-5000188 פקס: 02-5002199

מסע לתיקון האדם

אונאה

תקציר: הרב דניאל נשיא

"וְלֹא תוֹנוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹקֶיךָ, כִּי אֲנִי ד' אֱלֹקֵיכֶם" (ויקרא, כ"ה, י"ז)

א"ר אלעזר בא וראה כמה גדולה כוחה של בושה, שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו" (גיטין נז.).

הגר"ח שמולאביץ: "בית המקדש נחרב בגלל יחיד אשר בושתו הניעה אותו להיות "רודף" של כל ישראל ולמוסרם למלך רומי. בושה, אפילו בושתו של אדם מושחת כזה, בוקעת רקיעים, והיא שהחריבה את בית המקדש ושרפה את ההיכל!"

א. מהי אונאה?

- כל פעולה או הימנעות מפעולה הגורמת לצער גופני או נפשי לאחרים, בין בממון בין בדיבור.

ספר החינוך:

"מדיני המצוה, שלא להכאיב הבריות בשום דבר ולא ליישם... כי **התורה הקפידה הרבה באונאת הדברים**, לפי שהוא דבר קשה מאוד ללב הבריות... ולא יהיה באפשר לכתוב פרט כל הדברים שיש בהן צער לבריות, אבל **כל אחד צריך להיזהר כפי מה שיראה**, כי השם ברוך הוא יודע כל פסיעותיו".

(ספר החינוך מצוה שלח)

ב. אונאה – בדיבור ובממון

התורה מונה שני איסורי צער:

1. צער דיבורי – אונאת דברים

"וְלֹא **תוֹנוּ** אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹקֶיךָ, כִּי אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם".

(ויקרא כה, יז פרשת בהר)

2. צער ממוני - אונאת ממון

"וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ **אַל תּוֹנוּ** אִישׁ אֶת אָחִיו".

(ויקרא כה, יד פרשת בהר)

אונאה בדיבור – חמורה מאונאה בממון:

"אמר רבי יוחנן... גדול אונאת דברים מאונאת ממון, שזה נאמר בו **ויראת** [מאלוקיך] וזה לא נאמר בו ויראת. ורבי אלעזר אומר: זה [אונאת דברים] בגופו וזה בממונו. רבי שמואל בר נחמני אמר: זה [אונאת ממון] ניתן להישבון, וזה [אונאת דברים] לא ניתן להישבון".

(ב"מ נט.)

ג. אונאה – חומרתה

1. "שערי אונאה לא ננעלו"

"אמר רבי אלעזר: מיום שנחרב בית המקדש, ננעלו שערי תפלה... ואף על פי ששערי תפלה ננעלו, שערי דמעות לא ננעלו...

אמר רב חסדא: **כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה**[1]. [רש"י: "הצועק על אונאת דברים אין השער ננעל בפניו"].

(בבא מציעא נט.)

המהרש"א:

"שערי אונאה ושערי דמעה הם אותו שער, שהרי עיקר הקפידא באונאה היא שמתוך כך בא המתאנה לידי דמעה".

"וכי כך עונים את המועקות?"

רחל פנתה ליעקב "הבה לי בנים..." ויעקב ענה לה בחרי אף: "התחת אלוקים אנוכי אש מנע ממך פרי בטן?". על זאת אמר לו הקב"ה: "וכי כך עונים את המועקות?" חייך שבניך עתידים לעמוד בפני בנה".

(בר"ר עא' י)

שאלו דורשי רשומות מדוע אמרו חז"ל "כל המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמים"? והלא היה צריך לומר: "דם" ולא "דמים"? אלא שכשנזכר שוב ושוב נפגע ונשפך דמו מחדש...

2. נפרע בידי הקב"ה

"אמר רבי אליעזר: הכל [על כל עבירות] נפרע [הקב"ה] בידי שליח [שפעמים השליח רחוק והפורענות שוהה לבוא], חוץ מאונאה. שהקב"ה דן בכבודו ובעצמו והפורענות ממהרת לבוא".

(בבא מציעא נט.)

בועז עשה מאה ועשרים משתאות לבניו (לששים בנים ובנות) ובכולן לא זימן את מנוח. כיון שמנוח היה עקר ובמה יפרע לו. ונענש שכל בניו מתו בחייו[2].

ב"ב צא.

[1] שצריך להרבות ברחמים עד שיפתחו [תורת חיים].

[2] ולשאלה כיצד עשה זאת בועז גדול הדור? משיבים: 1. שמנוח היה כידוע עם הארץ ואין מקום שגדול הדור יזמין את כל בני העיר. אלא שסבר שאם היו למנוח ילדים והיה מזמין את בועז, אז בועז היה צריך להחזיר ולהזמינו. בכל זאת מנוח נפגע והיה לו להזהר. 2. בועז נתכוון שלא לביש את מנוח כי יאמר אני עקר וכיצד אשיב לבועז, אבל סו"ס מנוח נפגע מכך! (בן יהוידע ב"ב צא.)

3. מצער גם אחרים

רבי יהודה החסיד:

"הגורם רעה לאדם, נענש גם על כל שאר קרוביו וחבריו שהצטערו בגינו".

(ספר חסידים תרנט)

וי"א שצריך לבקש מחילה גם מקרוביו שהצטערו[3].

אדם שבייש אשה נשואה חייב לבקש בנוסף למחילתה גם את מחילת בעלה, כיון שגם לבעל יש בושה בבושת אשתו[4].

ד. אונאה במשפחה

1. אונאת – אשתו

"לעולם יזהר אדם באונאת אשתו, שמתוך שדמעתה מצויה, אונאתה קרובה לבוא".

(בבא מציעא נט.)

"תזהר ותשמר האישה שלא למסור דין על בעלה **ושלא להוריד עליו דמעות...** [כשמצער אותה] שאם רעה תבא על בעלה חס ושלום, היא נוטלת חלק בראש ונפשה היא חובלת".

(פלא יועץ ערך אהבת איש ואשה)

"אמר רב חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פלגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה והפילה כמה רבבות מישראל".

(גיטין ו)

"**מעשה ברב רחומי** שהיה מנהגו לבוא אל ביתו מדי שנה בשנה - בערב יום הכיפורים. והנה ערב יו"כ אחד היה עסוק בלימודו בישיבה ונמשך בסדר לימודו עד שאיחר לבוא אל ביתו בזמן שהיה מיועד לבוא. ואשתו הייתה יושבת בביתה, ומצפה מתי יבוא בעלה? וכל שעה

[3] כמו שמצינו שהמביש את האישה צריך לבקש מחילה בעלה [ראה "לרעך כמוך" הרב דוד אריאב שליט"א].

[4] עפ"י שו"ע אהע"ז סי' פג.

© כל הזכויות שמורות לערכים

ושעה הייתה אומרת: עכשיו יבוא! עכשיו יבוא! ומחמת צערה על איחור בואו התחילה מורידה דמעות מעיניה. ובעלה רב רחומי, היה יושב על גבי גג הישיבה ושקוע בלימודו, והנה לפתע התמוטט הגג תחתיו - והוא נפל ארצה - ונח נפשו".

(כתובת סב:)

שואל רבי חיים שמואלביץ[5], הרי מותו של האיש הוא עונש גדול יותר לאשה? אלא מכאן שהפוגע בחברו ומצערו, יהיו מחשבותיו אשר יהיו, הריהו **כאילו מכניס ידו לתוך האש**. וכמו שאין הכוונה הטובה יכולה לשנות ממציאות פגיעת האש, ששורפת בדרך הטבע, כך גם הפוגע בחברו!

דוגמאות

- **לא מחמיא לאשתו** [אוכל, מראה, בגד].
- **לבקר ולהוכיח** בצורה לא מכבדת.
- **להטיח אשמה** בביזוי.
- **להעיר משינה**.
- **לא לשמור** על ניקיון וסדר.
- **להתעלם מחפץ שהפיל** לרצפה.
- **ללכת על רצפה** [שעדיין לחה מהשטיפה].

2. אונאת – הילדים

ספר החינוך:

"שלא להונות אחד מישראל בדברים... ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות, **ואפילו בקטנים ראוי להזהר שלא להכאיבן בדברים יותר מדי**. זולתי במה שצריכין הרבה כדי שיקחו מוסר, ואפילו בבניו ובנותיו ובני ביתו של אדם, והמיקל בהם שלא לצערן בעניינים אלה, ימצא חיים ברכה וכבוד".

(מצוה של"ח)

רבי פנחס אליהו מווילנא:

"יש אנשים ששומרים עצמן מלהרע לשום אדם ואוהבים את הבריות כולם, אבל שונאים את בניהם ומכוונים לצער אותם ולהקניטם, ואומרים אין בזה עון כי אין אני מצער אלא נתח מנתחי, אשר נתנם הבורא יתברך בידי והכריחם לסור למשמעתי... ובאמת דבריהם לא בהשכל ולא על פי התורה, שהרי למה יגרעו הבנים מלהיות בכלל "לא תשנא את אחיך" ובכלל "ואהבת לרעך כמוך"?

ואומנם כמו שבעניין ההטבה והצדקה כל הקרוב קרוב קודם, כך בעניין השנאה והרעות יש יותר עונש על המצער את קרובו מאדם אחר, והמצער את בניו על חינם עתיד ליתן הדין ביותר מטעם הזה".

(ספר הברית ח"ב מאמר יג, פרק טז)

דוגמאות

- **למתוח ביקורת**.
- **להטיח האשמות שווא**.
- **להפר הבטחה** לילד.
- **להכריע במריבת אחים** לא ברורה.
- **לביישו** בפני חבריו.
- **להכותו**.
- **לבזותו** במילות גנאי.

ה. אונאה – בהוראה וחינוך

1. לצער ילד

הגר"י אברמסקי:

"פעם צבטתי צביטה של חיבה בלחיו של ילד. ראה זאת מו"ר רבי חיים מבריסק והעיר לי: מדוע תצער קטן? אף שעשית זאת מתוך חיבה, אך למעשה כואב לו לילד, והוא הרי אינו בר מחילה".

(ספר 'חיים שיש בהם' עמוד שנא)

הגר"י סרנא:

"יזהר שלא לבייש קטן וגדול, ומקטן יש ליזהר יותר מגדול, כי לאו בר מחילה הוא וישאר בחטאו המר".

(דליות יחזקאל ח"ד עמוד קעו)

[5] שיחות מוסר מאמר כ"ד תשל"א, ומאמר ב' תשל"ב.

© כל הזכויות שמורות לערכים

הסטייפלר מגיע בהפתעה לשמחת בר מצווה

הסטייפלר זצ"ל הגיע בהפתעה לשמחת בר מצווה של אחד מילדי בני ברק. הכל הופתעו עד מאוד מבואו של האורח הנכבד.

הסביר הסטייפלר שלפני שנים, הילד ישב בבית הכנסת ואחז בספר גדול בזמן התפילה, נזפתי בילד על כך שבתפילה צריך לאחוז בסידור ולא בגמרא. בדיעבד התברר שהוא החזיק בסידור, התנצלתי אז, אולם מאחר שקטן אינו בר מחילה, ולכן הוצרכתי להגיע לבקש ממנו מחילה.

(שו"ת תשובות והנהגות, ח"ב סימן תסג)

דוגמאות:

- **להעיר בפרהסיה** לתלמיד.
- **הענשה** לא מוצדקת.
- **אי בקשת סליחה** במקרה של טעות.
- **אמירת ציונים בקול**.
- **קוצר רוח**.
- **העדפת תלמיד** על פני חבריו.
- **התעלמות מבקשות** של תלמידים.

ו. אונאת – חילוני

הגר"ש וואזנר:

"תינוק שנשבה שלא למד ולא ראה ואין בו שום אשמה שאבותיו קלקלו אותו למרות שבמעשיו רשע הוא כיון שתינוק שנשבה הוא, אסור להונותו".

(שבט הלוי ח"ה ע' רפ"ג)

ז. אונאה – בעבודה

- **אי שמירה על ניקיון** הסביבה.
- **יחס לא נאות** [למזכירה, למנקה, לשומר].
- **אי שמירה על ציוד** משותף.
- **דיבור קולני** בטלפון.
- **הלנת שכר.**
- **ניצול סמכות** לרעה.
- **איחורים וחיסורים** לא מוצדקים.

ח. אונאה – בנהיגה

- **צפירה ללא צורך**
  - **צפירה ממושכת.**
  - **צפירה בשעות שינה.**
  - **צפירה למתקשה לחנות רכבו.**
- **נהיגה פראית**
  - **עקיפת תור** לפני פניה.
  - **עקיפה מסוכנת מימין**.
  - **"לחתוך"** רכב אחר.
  - **לא לאותת** בפניה.
  - **נסיעה איטית** בנתיב השמאלי.
  - **חסימת צומת** בכביש פקוק.
  - **חסימת התנועה.**
  - **בלימת פתע.**
  - **נהיגה איטית** המעכבת.
  - **עצירה להביט** בתאונה.
  - **התזת מים** על הולכי רגל.
  - **נסיעה עם מנוע רועש.**
  - **פליטת עשן** מזהם.
- **חניה**
  - **חניה באמצע הכביש** להורדת/העלאת נוסע/מטען.
  - **חניה רשלנית** (על שתי מקומות).
  - **חניה על מדרכה**.
  - **חניה בחניה פרטית/נכה.**

ט. אונאה – באוכלין

- **אוכל ליד אחרים** מאכל המריח...
- **משאיר קליפות פיצוחים** ופסולת.
- **אוכל בידיים** ולא בסכו"ם[6].
- **מכניס לפה** חתיכות ולגימות גדולות.
- **אוכל במהירות** ובחופזה.
- **משמיע קולות** לעיסה.
- **נוגס בפרוסה ומחזירה** לקערת הלחם.
- **מביט** בפניו או במנתו של האוכל[7].
- **יורק** מהפה.
- **מקנח** את האף ליד השולחן.
- **מלקק** את אצבעותיו.
- **מצער** את המבשלת.
- **לוקח** בכליו מהצלחת המרכזית.

[6] כף החיים לרח"פ כד' סג'.
[7] צוואת רבי אלעזר הגדול. רמ' ברכות ז' ו'.

© כל הזכויות שמורות לערכים

- **לוקח** יותר מחלקו מהצלחת המרכזית.
- **ממשש** החלות בחנות.
- **אוכל** מסעודה שאינה מספקת לבעליה.

י. אונאה – במאוס

- **מוציא ניעו מחוטמו**, ואחר ונמאס בו.
- **מקנח חוטמו** ליד אחרים.
- **מתעטש** ולא מכסה את פיו.
- **מעשן** במקום ציבורי או ליד מי שרגיש.
- **מגהק או מפהק** – ללא מחסום לפיו[8].
- **משאיר טינוף** כשיוצא מהשירותים.
- **אינו מקפיד לקנח בניו** הקטנים.

"כי את כל מעשה האלקים יבא במשפט **על כל נעלם** אם טוב ואם רע" (קהלת יב, יד). "מאי על כל נעלם? אמר רב: זה **ההורג כינה בפני חברו** ונמאס בה. ושמואל אמר: זה **הרק בפני חבירו ונמאס**".

(חגיגה ה, א)

רבי חייא וריח השום

רבי ישב ודרש והריח ריח של שום, אמר: מי שאכל שום יצא. עמד רבי חייא ויצא, עמדו כולם ויצאו.

בשחר מצאו ר' שמעון ברבי לר' חייא. אמר לו: "אתה הוא שציערת את אבא?"

אמר לו חס ושלום. לא תהא כזאת בישראל. לעולם לא הייתי אוכל שום לפני בואי לבית המדרש. אלא יצאתי כדי שלא לבייש את אוכל השום, שכשיראו שאני יוצא יצאו כולם, וע"י כך לא יכירו מי הוא זה שבאמת אכל".

(ע"פ סנהדרין יא א')

כל זאת עשה רב חייא למרות שנגרם כאן ביטול תורה לרבים, ולמרות שהאדם שאכל שום עשה שלא כהוגן – שווה הדבר למנוע צער מיהודי.

[8] "ולא יגהק ויפהק ואם עשאו לרצונו הרי מגסי הרוח ואם צריך לעשותן מתוך אונס, יניח ידו על פיו שלא תראה פתיחתו" (שו"ע אורח חיים סי' צז).

מהיכן למד רבי חייא לקחת על עצמו את האשמה כדי להציל את האשם מבושה? מרבי מאיר:

"**מעשה באשה אחת** שבאה לבית מדרשו של רבי מאיר. אמרה לו: "אחד מכם שבבית מדרש זה קדשני בביאה; אני מבקשת שאותו אחד ישאני או יגרשני". כדי שלא לבייש את מי שקידשה בביאה, עמד רבי מאיר וכתב לה גט כריתות ונתן לה, בהיותו בטוח שכך יעשו כל תלמידיו, ואכן עמדו תלמידיו, כתבו כולם גט כריתות, ונתנו לה. נמצא שרבי מאיר בייש את עצמו כדי למנוע בושה מהתלמיד האשם".

(סנהדרין יא.)

יא. אונאת – שכנים

- **לא מסמן** את מספר הבניין.
- **לא כותב** שם על תיבת הדואר.
- **מניח שקית אשפה** מחוץ לפח.
- **לא מנקה** אחרי שקית אשפה מטפטפת.
- **חוסם** את הכניסה בעגלות/אופניים.
- **מניח** גרוטאות בשטחים ציבוריים.
- **מרעיש** מעבר לשעות המקובלות.
- **מצלצל בפעמון** בזמן שינה.
- **משפץ בלי ליידע** את השכנים.
- **תולה** כביסה רטובה מעל קומת השכן.
- **משאיר אשפה** בחדר מדרגות.
- **משמיע מוזיקה** רועשת.
- **מעסיק** בעלי מלאכה בשעות המנוחה.
- **גורר כסאות** ושולחנות בשעת מנוחה.
- **מאפשר טפטוף** ממזגנים לשכנים.
- **מאפשר משחקי ילדים** בשעות המנוחה.
- **מנקה חלונות** מעל חלונות השכנים.
- **נמנע מהשאלה** של כלים ומכשירים.
- **לא נמנע מהיזק ראיה**...
- **מעכב תשלום** לוועד הבית.

© כל הזכויות שמורות לערכים

האשה סירבה לרצון בעלה, לקרוא לתינוק על שם אביו, בטענה שבבניין היה ילד בשם זה שנפטר וזה לדעתה סימן רע.

ניגשו להגרש"ז וצידד לאשה. "מה יקרה בעוד כמה שנים, כאשר הילד הזה יגדל, ואימא שלו תקרא לו מהחלון: "יענקל'ה! בוא הביתה! ארוחת-ערב"...

"אה? איך תרגיש אז האם השכולה כאשר תיזכר בבנה אהובה, מחמל נפשה, יענק'לה – אשר כבר טמון מתחת רגבי האדמה?"...

(מוסף שבת קודש יתד אדר עח')

יב. אונאה – במסחר

"וכיצד הוא אונאת דברים לא יאמר בכמה אתה רוצה ליתן חפץ זה והוא אינו רוצה לקנותו".

(חושן משפט סי' רכח)

גורם למוכר תקוות שווא ואכזבה, לפי שאין כוונתו לקנות.

- **בירור בטלפון** אצל בעל החנות אסור.
- **מבקש הצעת מחיר בכתב** אסור.
- מותר אם אומר "אני רק מברר מחיר".
- מותר לברר מחיר אצל עובד בחנות. ובלבד שלא יטען שהמחיר יקר בנוכחות אחרים. ולא יעסיק את העובד ויגרום לו להפסיד לקוחות.

יג. אונאה – לחברו

1. כשיוצר "תקוות שווא"

אסור ליצור אשליות ותקוות שווא.

כגון:

- פגישה בין בני זוג, כאשר לאחד מהם אין כל כוונה רצינית.
- כשמודיע שמוכר ואין כוונתו למכור.

2. כשמזכיר לאדם חטאיו

"הא כיצד? [אונאת דברים] אם היה בעל תשובה, אל יאמר לו: **זכור מעשיך הראשונים**. אם היה בן גרים, אל יאמר לו: **זכור מעשה אבותיך**. אם היה גר ובא ללמוד תורה, אל יאמר לו: **פה שאכל נבילות וטריפות** שקצים ורמשים בא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה?!"

(בבא מציעא נח:)

3. כשרואה קלקלת חברו

- לא יראה לחברו בשעת קלקלתו, אלא יעלים עיניו ממנו[9].
- **להסתכל** על אדם שמעד.
- **להסתכל** על מובל לאמבולנס.
- **להסתכל** כששוטר עוצר נהג.
- **להסתכל** במי שמקבל נזיפה.
- **להסתכל** על פניו של מבקש צדקה.
- **להסתכל** על אדם מוגבל או נכה.
- **להסתכל** על זוג בפגישה.
- **להסתכל** במריבה של אחרים.

מגמגם מחפש כתובת:

שאל יהודי את ר' חיים עוזר גרודז'נסקי זצ"ל לכתובת מסוימת, אף שהייתה רחוקה לקחו למקום – משום שהיה מגמגם וחס על כבודו שלא יתבייש אם ישאל אחרים.

4. כשמפחיד את חברו

- **המבעית את חברו** בפתאומיות[10].
- **המחזיק כלב** לא קשור[11].

"המגדל בביתו כלב רע מונע חסד מתוך ביתו"[12] (שאינו מניח העניים לבוא), פורק ממנו יראת שמיים וגורם לנשים להפיל עוברן, ועובר ב"לא תשים דמים בביתך", אע"כ הכלב קשור בשרשרת (שאז אין סכנה או פחד)[13].

[9] "אל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו" [אבות ד' כג'] הרמב"ם, הלכות דעות הלכה ה, ד.
[10] רמב"ם סה"מ רנ"א.
[11] רמב"ם הלכות נזקי ממון ה ט.
[12] שבת סג.
[13] רמב"ם הלכות נזקי ממון ה ט.

© כל הזכויות שמורות לערכים

5. כשנכנס בפתאומיות

"ולא יכנס אדם לבית חבירו פתאום, וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום, שעמד על פתח הגן, ויקרא לו לאדם, שנאמר ויקרא ה' אלוקים אל האדם ויאמר לו 'איכה'".

(מסכת דרך ארץ, פרקי בן עזאי, פ"ג ה"ב)

רבי חנניה למד מחוץ לביתו 12 שנה וכשבא בפתאומיות מתה אשתו והתפלל עליה וחייתה.

רבי חמא אף שהיה מחוץ לביתו 12 שנה, כשבא לעיר אמר: לא אעשה כפי שעשה רבי חנניה, ונכנס לבית המדרש וביקש שיודיעו לאשתו שמגיע.

כתובות סב:

6. כשמודיע בשורה רעה

- המודיע בשורה רעה בבת אחת [ולא באופן הדרגתי].
- גם בשורה טובה [מרגשת מאד] אין להודיע באופן פתאומי, אלא ברמז ובהדרגתיות[14].

7. כשגוזל שינה

- **מרעיש ומעיר** הסובבים [הזזת כסאות, דיבורים בקול, שעון מעורר חזק, הדלקת אור].
- **מותר להעיר** לצורך מצוה [תפילה, קריש"ש, קדיש].

8. כשגוזל זמן

אסור לצער אדם בהמתנה לחינם.

- **מתחיל שיחת טלפון לא חשובה**, למרות שראה שמישהו ממתין לו.
- **עוצר את מכוניתו** באמצע הכביש כדי לשוחח עם חבר[15].
- **מזמין מונית** ואינו מזדרז לצאת.

[14] כשרצו האחים להודיע ליעקב אביהם שיוסף חי, הם בקשו מסרח בת אשר לנגן בכינור ותבליע במילים שיוסף חי, כדי שיכנסו הדברים בהדרגה לליבו של יעקב.

[15] אם בין הממתינים היה בעל מונית, הרי גרם גם להפסד ממון לאדם שישב בתוכה.

- **בעל מונית** מאחר ובכך מצער את המזמין הממתין.

9. כשמראה פנים רעות

אדם המראה פנים רעות וזועפות כדי לצער את חברו עובר ב"לא תונו".

"כשם שאונאה בדברים, כך אונאה בעין רע שמראה פנים רעים".

(יראים קפ)

"שמאי אומר הוי מקבל כל אדם בסבר פנים יפות".

(פרקי אבות א, טו)

"הפנים הינם רשות הרבים והרי הוא מזיק וזהו כבור ברה"ר".

(הסבא מקלם)

- אסור לצער גם: בכתב, בתנועת יד ולא רק בהבעת פנים.

10. כשמעורר קנאה

- **מתפאר על ציון** גבוה שקיבל
- **מתפאר על שכרו** הגבוה.
- **מתפאר על טסט** ראשון שעבר.
- **מתפאר על הצלחותיו** בעסקיו.

יד. אונאה – בתפילה

- **יושב בקצה הספסל** ומצער אנשים מלהיכנס.
- **תופס שתי מקומות** בספסל[16].
- **מאריך בשמו"ע** ומצער חברו שלפניו[17].
- **מתפלל בקול רם**.
- **צועק "אמן יהא שמיה רבא"**.
- **עושה תנועות משונות**.
- **מעיר ומאיץ בחזן**.
- **מתפלל עם ריח רע מפיו ומגופו**.
- **משאיר בביה"כ** כוסות קפה שאריות נייר טישו.

[16] או מניח חפציו לצידו.

[17] לכן ראוי למאריכים בתפילה שיעמדו ליד קיר המזרח, כדי לא לגרום צער למתפללים שלפניהם שרוצים לפסוע ואינם רשאים לעבור לפני המתפלל.

© כל הזכויות שמורות לערכים

- **משאיר ספרים** וסידורים על השולחנות.
- **יושב עם מגבעת** בדרשה.
- מכוון המאוורר שלא יסתובב.

הרידב"ז נכנס לבית הכנסת דרך ה... חלון בשבת תשובה כל זאת די לא להטריח את הציבור לזוז ממקומו.

טו. אונאה – למתים

- יכניס ציציותיו בעת שנכנס לבית העלמין – שלא לצער המתים שאינם יכולים לקיים מצוות.

טז. אונאה – בהתעלמות

- **המתעלם** בעל הסעודה מאורחים המחפשים מקום.
- **נמנע** מללוות ד' אמות את אורחו.
- **נמנע** מלעזור לרכב תקוע.
- **נמנע** מלקחת טרמפ ברכבו.
- **נמנע** מלהזמין לחתונה את ידידו או קרובו.

רבי אבהו ורבי חייא נקלעו למקום מסויים. רבי אהבו דרש להם באגדה, ורבי חייא דרש בהלכה. עזבו כולם את השיעור של רבי חייא והלכו לשיעור של רבי אבהו. חלשה דעתו של רבי חייא. ואמר לו רבי אבהו: 'אמשול לך משל למה הדבר דומה, לשני בני אדם, אחד מוכר אבנים טובות ואחד מוכר מיני סידקית, על מי קופצים הקונים, לא על זה שמוכר מיני סידקית? בנוסף לכך ליוה רבי אבהו את רבי חייא עד מלונו כדי להפיס את דעתו

עפ"י סוטה מ.

יז. זהירות שלא לבייש

מר עוקבא היה רגיל ליתן לעני בשכונתו ארבעה זוזים בסתר, והיה משלשל מתחת לדלת. יום אחד שהיה עם אשתו הבחין שהעני יוצא לחוץ, נסו מפניו ונכנסו לתנור כדי להתחבא.

כתובות סז:

העני הגנב

פעם בא אל עני אל **רבי נחום מצ'רנוביל** וקיבל צדקה. בצאתו גנב העני כפית של כסף שהייתה מונחת בחדר החיצון. בני הבית הבחינו בו. ובזעם ביקשו להכניסו לרבי נחום. העני הגיב בצעקה, שרבי נחום עצמו נתן לו את הכפית...

יצא רבי נחום מחדרו ו**אישר בפה מלא כי נתן לעני את הכפית...** וזאת כדי שלא לבייש את העני. והנה העני השמיע "טענה" נוספת: "בני ביתך ביישו אותי – אני מבקש דמי בושת"...

אכן – אמר רבי נחום – **הצדק עמו, עלינו לפייסו...** ומיד הוציא סכום כסף נוסף ונתנם לעני, ובלבד שהלה ימחל על "עלבונו"...

1. שלא יגרם בושה לאחר

- לא נתגלה שמו של עץ הדעת כדי שלא יתבזה על הבריות[18].
- אשה שחטאה עם בהמה תהרג עם הבהמה[19] - שלא יהיו אומרים זו בהמה שנסקל פלוני על ידה[20].
- אתונו של בלעם מתה מיד לאחר שהוכיחה את בלעם – שלא יגידו זוהי האתון שנצחה את בלעם[21].
- אסור למלוה להראות לבעל חובו הלווה אם הוא יודע שאין לו לשלם. ואפילו לעבור לפניו אסור[22].
- מותר לשקר כדי שלא יצטער חברו[23]
- מותר להציג טיעון אחר לפיטורין.

[18] במדרש (ב"ר ט"ו ח'): "מפני מה לא נתפרסם עץ הדעת, שאין ה' חפץ לאונות בריה". למרות שלימודנו בתורה נחסר עקב כך – לא מפרסם הקב"ה דבר העלול לגרום ביזוי, אפילו לצומח.
[19] "והרגת את האשה ואת הבהמה" (ויקרא כ, טז).
[20] סנהדרין נד:
[21] רבי חיים שמואלביץ מעיר שאילו היתה האתון נשארת בחיים היה כאן קידוש השם גדול. שכן כל הרואה אותה היה אומר: "זוהי האתון שפתח ה' את פיה". ("שיחות מוסר" תשל"ב, עמ' קל"ג).
[22] רמ' הלכות מלוה ולוה א' ג'. שו"ע חו"מ צז ב. אם מסופק אם יש לו לפרוע, מותר לשואלו ולהראות פניו.
[23] כתובות יז. – "כיצד מרקדין לפני הכלה".

© כל הזכויות שמורות לערכים

שמואל הקטן

"מעשה ברבן גמליאל הזקן, נשיא הסנהדרין, שאמר: "השכימו לי שבעה דיינים לעלייה המיוחדת לישיבת בית דין [לצורך עיבור השנה]". למחרת השכים רבן גמליאל, עלה לעלייה ומצא שמונה דיינים היושבים שם.

אמר: "מי הוא שעלה שלא ברשות, ירד מכאן!" עמד שמואל הקטן ואמר: "אני הוא שעליתי שלא ברשות. ולא לעבר השנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי, לראות כיצד אתם מעברים את השנה".

אמר לו רבן גמליאל: "שב בני, שב. באמת ראויות כל השנים המעוברות כולן להתעבר על ידך, אלא שאמרו חכמים: אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. וכיון שאינך מהמזומנים אינך יכול ליטול חלק במשא ומתן על עיבור השנה".

ולא שמואל הקטן הוא שעלה לעלייה בלי זימון אלא איניש אחרינא – אלא אדם אחר. ומחמת כיסופא הוא דעבד- ומשום הבושה, שהיה אותו דיין אחר מתבייש אילו היה צריך לצאת, עשה כן שמואל הקטן ו"הודה" בכך.

ע"פ סנהדרין יא.

2. שלא לבייש את מי שאין לו

- בטו באב היו בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו[24]
- **<u>התקינו באבלות</u>** כדי שלא יתביישו העניים[25]:
  - שיהיו הכל מוליכים לבית האבל בסלי נצרים.
  - ושיהיו הכל משקין בזכוכית צבועה (זולה).
  - ושיהיו מוציאים את כל המתים במיטה פשוטה.
  - ושילבישו את המת בבגד שווה זוז.

[24] תענית כו:
[25] ראה בפסחים פב.

- **<u>התקינו שיהיו בית דין מקריאים [את נוסח הביכורים] לכולם</u>**, כדי שאלו שאינם יודעים לקרא לא יתביישו[26]
- נהגו שהעולה לתורה קורא בלחש כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרא[27]
- **<u>תיקנו תפילת העמידה בלחש</u>** כדי שלא לבייש עוברי עברה המתוודים בתפילה על עברות שבידם[28]

3. יוסף – נזהר לא לבייש

1. **<u>נזהר שלא לצער את אשת פוטיפר</u>**

"לכבוד גבירתו לא רצה להוציאו [מידה את בגדו] בכוחו הגדול ממנה".

(הרמב"ן בראשית לט, יב)

2. **<u>נמנע מלהודיע לאביו שחי במצרים</u>**

במשך 22 שנות גלותו במצרים לא הודיע לאביו.

"חשש יוסף שמא יתפזרו אחיו מפני גודל הבושה".

(ר"י מבעלי התוספות)

3. **<u>נכנס לסכנה כשהתוודע לאחים</u>**

כשהחליט יוסף להתוודע אל אחיו, פקד: "הוציאו כל איש מעליי" (בראשית מ"ה א').

"לסכנה גדולה ירד יוסף, שאם הרגוהו אין בריה בעולם מכירו, אלא אמר: מוטב שאהרג ולא אבייש את אחי".

(מדרש תנחומא, ויגש ה')

4. **<u>מפריד את האחים מבנימין</u>**

"הקפיד יוסף לומר לאחיו גשו נא אלי. מטרתו בזה היתה להפרידם מבנימין כדי שלא ישמע באומרו להם: אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי". ויתביישו מפניו".

(ע"פ "הדעת זקנים")

[26] רמ' ביכורים ג יא' ע"פ המשנה בביכורים ג' ז'
[27] תוס' מו"ק כז:
[28] סוטה לב:

© כל הזכויות שמורות לערכים

5. **<u>עודד את האחים שלא יצטערו</u>**

"ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי... כי למחיה שלחני אלוקים"...

(בראשית מה, ה)

6. **<u>מעביר את המצרים ממקום למקום</u>**

"ואת העם העביר אתו לערים..." (בראשית מז, כא) – מסביר רש"י: "ולא הוצרך הכתוב לכתוב זאת אלא להודיעך שבחו של יוסף שנתכוון להסיר חרפה מעל אחיו שלא יהיו קורין אותם גולים".

(חולין ס)

7. **<u>נמנע מלהתרועע עם אביו ביחידות</u>** 17 שנות שהות יעקב במצרים.

שלא לעורר חשד האחים שמספר על המכירה.

"להודיעך צדקו – שלא רצה להתייחד עם אביו, שלא יאמר לו: היאך עשו בך אחיך? ומקללם".

(פסיקתא רבתי, פיסקא ג)

4. תמר – ויהודה

כשהוגד ליהודה שתמר הרתה אמר: "הוציאוה ותשרף" (בראשית לח, כד). היא מסכנת את חייה ושני עובריה ושולחת אל חמיה רמז בלבד:

"לאיש אשר אלה לו אנכי הרה" (שם כה) – "אמרה אם יודה מעצמו יודה, ואם לאו – ישרפוני ואל אלבין פניו[29]".

(רש"י ע"פ סוטה י)

[29] בשכר זה זכתה ויצאה ממנה מלכות בית דוד.

5. משה – ואהרן

הקב"ה מתווכח עמו שבעה ימים, ואף מודיע לו: "ואם אין אתה גואלם אין אחר גואלם"[30] למרות זאת מנסה משה להמנע מכך.

"שלא רצה לגרום צער לאחיו הגדול, אהרן הכהן".

(תנחומא שמות כ"ז)

רק לאחר שה' מבטיח: "וראך ושמח בלבו" (שמות ד, טו) הוא מסכים לשליחות[31].

<u>נזהר שלא לפגוע בפרעה</u>

"'וירדו כל עבדיך אלה אלי' (שמות יא, ח) – ולא הזכיר את פרעה, שחלק לו כבוד".

(זבחים ק"ב)

6. דוד – ושאול

<u>דוד – נזהר שלא לבייש את שאול</u>

לפני שדוד ניגש להילחם בגלית הפלישתי, הלביש אותו שאול במדי השריון של המלך, והם התאימו למידתו. לבוש זה עשוי היה לסייע לדוד בקרב להצלת נפשו, ואף לגרום לקדוש שם שמים ולהצלת עם ישראל. אעפ"כ ויתר דוד על כל זאת. מדוע?

מפני שהבין שהוא עלול לגרום בכך צער לשאול המלך, כשיראה שמדי המלך הולמים את יורשו. (ויקרא רבה כ"ו ח'). דוד מוכן לסכן את נפשו ובלבד שלא לצער את שאול.

(ע"פ סנהדרין יא.)

[30] שמות רבה ג' ד'.

[31] מדייק הגר"ח שמואלביץ, שאם אהרן לא היה שמח <u>באמת</u> – אסור היה למשה להסכים! למרות ההפסד שלו, ולמרות עיכוב גאולת כל עם ישראל – העיקר לא לצער אדם אחר. (בשיחות מוסר ב' י"ח).

© כל הזכויות שמורות לערכים